

КРИМІНАЛЬНЕ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ - ПРОЦЕСУАЛЬНА ФУНКЦІЯ ЧИ ПРАВОВА ФІКЦІЯ?

Олександр Звірко,

канд. юрид. наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України», м. Суми

Стаття присвячена дослідженню змісту та підстав функції кримінального переслідування, відомої у процесуальному законодавстві зарубіжних країн, а також доцільності запровадження цього правового інституту в Україні.

Метою цієї статті є розгляд підстав запровадження у вітчизняне законодавство та визначення змісту правової категорії «кримінальне переслідування» з урахуванням сучасних досягнень правових наук та практики застосування зазначеного правового інституту розвинутими демократичними країнами.

Ключові слова: кримінальне судочинство, кримінальне переслідування, обвинувачення, прокурор.

Радянська правова доктрина не приділяла належної уваги науковому дослідженню правового феномена, відомого у зарубіжних країнах під терміном «кримінальне переслідування», вважаючи його атрибутом буржуазної правової системи. Він залишається малодослідженим і сьогодні в умовах розбудови незалежної української держави. Зазначений термін використовується у міжнародному правовому документі - ст. 72 Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р. (Мінськ), ратифікованої Верховною Радою України 10.11.1994 р., але не вживається в кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві України. Разом із тим від правильного тлумачення та застосування цього поняття залежать реалізація принципу публічності та диспозитивності в кримінальному судочинстві, забезпечення дотримання основоположних прав людини.

Вирішення наукової проблеми, що розглядається, має важливе практичне значення, оскільки нерозривно пов'язане з судовою реформою, оновленням кримінально-процесуального законодавства, приведенням функціональних моделей органів прокуратури, дізнання та слідства у відповідність із європейськими стандартами. Особливої актуальності окреслена проблема набуває у зв'язку з прагненням України стати членом ЄС і увійти до європейського правового простору.

Останнім часом в Україні активізувалися наукові дослідження у царині додержання та захисту прав людини, поваги до її честі та гідності в процесі кримінального судочинства. На черзі прийняття та введення в дію нового Кримінального процесуального кодексу (далі - КПК) України, побудованого на новітніх демократичних засадах. Але автори нового проекту КПК, мабуть, перебуваючи під впливом негативного ставлення деяких вітчизняних науковців [1, с. 14] до інституту кримінального переслідування (який, до речі визнаний і успішно функціонує в системі російського законодавства), відмовилися від його застосування.

В Україні термін - «кримінальне переслідування» не знайшов чіткого однозначного розуміння в теорії кримінального процесу та доктрині діяльності правоохоронних органів. У Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженій Указом Президента України від 08.04.2008 р., термін «кримінальне переслідування» тлумачиться як виключна процесуальна функція прокурора, яка полягає у висуненні від імені держави обвинувачення, направленні кримінальної справи до суду, підтриманні державного обвинувачення в суді, участі у перегляді судових рішень у кримінальних справах в апеляційній і касаційній інстанціях. Із такого визначення випливає, що це діяльність виключно прокурора і вона не охоплює стадії проведення оперативно-розшукових дій, затримання особи за підозрою у вчиненні злочину, які по суті є початком діяльності з викриття особи, яка вчинила злочин. За межі переслідування винесена діяльність потерпілих у справах приватного обвинувачення.

Є. Лук'янчиков та А. Музика визначають «кримінальне переслідування»- як діяльність органів попереднього розслідування та прокуратури по доведенню вини підозрюваного й обвинуваченого у скоєнні злочину. Він є близьким, хоч і не тотожним, поняттю «розслідування кримінальної справи» за національним законодавством України [2, с. 400]. Виходячи із такого визначення, слід розуміти, що кримінальне переслідування охоплює дії органів слідства та прокурора на стадіях досудового розслідування та судового розгляду з моменту порушення кримінальної справи до набрання чинності обвинувального вироку суду.

Відповідно до п. 55 ст. 5 КПК Російської Федерації, прийнятого у 2001 р., кримінальне переслідування - це процесуальна діяльність, що здійснюється стороною обвинувачення з метою

викриття підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину, тобто переслідування ототожнюється з обвинуваченням. Відомо, що до сторони обвинувачення не відносяться органи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання та слідство.

У російській юридичній літературі стосовно ролі прокурора зазначається, що кримінальне переслідування за вчинення злочинів є самостійною функцією російської прокуратури. Вона полягає в повноваженнях прокурора порушити кримінальну справу за будь-який злочин, доручити проведення розслідування відповідному слідчому, органу дізнання або, незалежно від підслідності, прийняти розслідування будь-якого злочину до свого провадження, доручити розслідування справи слідчому прокуратури. Зазначені дії прокурор здійснює в установленому законом процесуальному порядку, але вони не вписуються в нагляд, не відносяться до наглядових за своєю суттю. Нагляд полягає в діях із перевірки додержання законів, виявлення порушень закону, вжиття заходів щодо їх усунення та притягнення до відповідальності винних осіб [3, с. 35].

Якщо звернутися до тлумачних словників української мови, то слово «переслідувати» означає гнатися слідом за ким-небудь, намагачись наздогнати, захопити, знищити тощо; гонити, гнати, висліджувати кого-небудь із метою покарання, віддання до суду; вистежувати [4, с. 599].

Кримінальне переслідування здійснює не тільки прокуратура, а й інші правоохоронні органи, які займаються дізнанням і слідством відповідно до своєї підслідності. У справах приватного обвинувачення таке право мають потерпілі й їх представники. Тому неправильно зводити кримінальне переслідування до виключної діяльності прокурора. Таким чином, *кримінальне переслідування* - це не тільки державна діяльність, навіть, не виключно прокурорська. Інша річ - кримінальне правосуддя, яке здійснюється виключно державними органами - судами.

Як зазначають російські вчені, обвинувальна влада прокурора полягає в його особливих повноваженнях порушувати будь-яку справу незалежно від підслідності, розслідувати або доручити слідчому розслідування будь-якого злочину. У порівнянні з іншими суб'єктами переслідування прокурорські повноваження мають найбільш універсальний характер. При цьому прокурор зберігає свою самостійність, право проводити слідство й одночасно здійснювати нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство [3, с. 38-39].

Згідно з ч. 2 ст. 1 Федерального Закону «Про прокуратуру Російської Федерації» вказано, що прокуратура здійснює кримінальне переслідування відповідно до повноважень, встановлених кримінально-процесуальним законодавством Російської Федерації.

Більшість країн романо-германської системи права дотримується моделі прокуратури, яка виступає переважно як орган кримінального переслідування, тобто виконує функції кримінального переслідування осіб, які вчинили злочинне діяння, підтримання державного обвинувачення в суді, а також нагляду за законністю попереднього розслідування злочинів і тримання осіб у місцях позбавлення волі [5, с. 24-25]. Саме в цьому напрямі слід реформувати українське законодавство, якщо ми хочемо щоб воно відповідало кращим європейським зразкам.

Процесуальне керівництво слідством, розслідування, обвинувачення, підтримання державного обвинувачення в суді, прокурорський нагляд органічно взаємопов'язані та доповнюють один одного. На нашу думку, відмова українських науковців і законодавців від терміна «кримінальне переслідування» не є правильною. Цей термін широко застосовується в зарубіжному законодавстві та практичній діяльності органів кримінальної юстиції Росії, Білорусі, Італії, Франції, ФРН та ін. Нікого не повинно лякати словосполучення «кримінальне переслідування». Ніякого відношення до порушення прав людини воно не має. Людина, яка порушила кримінальний закон, має бути притягнута до відповідальності та понести покарання. Вона повинна знати, що спеціально вповноважені державні органи, коли їм стане відомо про факт вчинення злочину, розпочнуть слідчі (розшукові) дії з метою встановлення та викриття особи, яка його вчинила, і притягнення її до кримінальної відповідальності.

Завдання кримінального судочинства - забезпечити розкриття злочинів, викриття винних із тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний (ст. 2 КПК України). Обов'язок порушити кримінальну справу та розкрити злочин покладений на суд, прокурора, слідчого й орган дізнання (ст. 4 КПК України). В цьому суть принципу публічності кримінального процесу.

Л. Грицаєнко серед функцій, властивих прокуратурам країн світу, називає кримінальне переслідування та пов'язані з ним функції нагляду за діяльністю органів дізнання, слідства й оперативно-розшукових органів, нагляд за законністю виконання вироків, інших примусових заходів. При цьому він під функцією кримінального переслідування розуміє порушення кримінальної

справи прокурором або слідчим прокуратури, розслідування кримінальної справи, процесуальне керівництво досудовим слідством безпосередньо прокурором, направлення прокурором справи до суду, нагляд за виконанням вироку [6, с. 100].

Який зміст вкладається в поняття «кримінальне переслідування»? У вузькому значенні цього поняття кримінальне переслідування охоплює розшукові, слідчі й інші процесуальні дії, спрямовані на викриття та обвинувачення особи, яка вчинила злочин, від порушення справи до набрання чинності обвинувальним вироком суду.

Кримінальне переслідування передбачає, насамперед, дії, що носять примусовий характер і визначають рух кримінальної справи, має свій *об'єкт* (затриманий, підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений) і *суб'єкт* (орган дізнання та слідства, прокурор, потерпілий, обвинувач тощо), *мету* (викрити та притягти до відповідальності винних осіб), *особливі принципи діяльності* (публічності, презумпції невинуватості тощо), свої *правові засоби забезпечення мети*, передбачені законом.

Процесуальні відносини, у тому числі ті, що є суттю кримінального переслідування, тісно пов'язані з кримінально-правовими відносинами, як їх розуміє сучасна українська теорія кримінального права. Відомо, що кримінально-правові відносини виникають із моменту вчинення злочину та припиняються за загальним правилом із моменту зняття або погашення судимості, за винятком їх припинення на більш ранньому етапі внаслідок смерті особи, закінчення строків давності, звільнення від кримінальної відповідальності, застосування акта амністії або помилування та ін. [7, с. 30].

Кримінально-процесуальні відносини у зв'язку з кримінальним переслідуванням виникають, за винятком проведення деяких слідчих та оперативно-розшукових дій, із моменту порушення кримінальної справи (в проєкті КПК - з моменту одержання повідомлення про злочин), і закінчуються зверненням обвинувального вироку до виконання. Далі виникають кримінально-виконавчі й адміністративно-правові відносини, що регулюються відповідними галузями законодавства.

Викладене дає підстави для визначення кримінального переслідування у широкому розумінні цього слова, тобто такого, яке б охоплювало всі можливі етапи існування кримінально-правових відносин (досудова перевірка, дізнання, слідство, судовий розгляд, виконання вироку, відбування покарання, адміністративний нагляд, дострокове звільнення та зняття наслідків засудження).

Висновки

Термін «кримінальне переслідування» має всі теоретичні та практичні підстави для введення його як окремого правового інституту в кримінально-процесуальне законодавство України та законодавство, що регулює правовий статус органів прокуратури, дізнання та слідства.

Змістом кримінального переслідування на досудовій стадії є процесуальні дії та рішення (організаційні, оперативно-розшукові, слідчі) прокурора, органу дізнання, слідчого в межах своєї компетенції, спрямовані на розшук і викриття винних осіб шляхом збирання доказів, застосування примусових заходів процесуального характеру (затримання, тримання під вартою, привід), висунення підозри та обвинувачення у вчиненні злочину, направлення справи (матеріалів, заяви) на судовий розгляд.

На судовій стадії змістом кримінального переслідування є участь у попередньому розгляді справи, підтримання обвинувачення в суді на засадах змагальності, оскарження вироків і ухвал суду, участь сторони обвинувачення у судовому перегляді справ в апеляційному та касаційному порядку, за нововиявленими обставинами. *Змістом кримінального переслідування на після-судовій стадії* є виконання покарання, здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, ініціювання звільнення від покарання, застосування акта амністії, реабілітації, помилування, зняття судимості й участь у розгляді цих питань.

Форми кримінального переслідування: процесуальне керівництво, розслідування, обвинувачення, засудження, виконання, нагляд. Суд не повинен виступати в ролі суб'єкта кримінального переслідування та порушувати кримінальні справи, навіть у справах приватного обвинувачення. Суд здійснює дві функції - судового контролю на досудовій стадії та правосуддя під час розгляду кримінальної справи по суті.

Кримінальне переслідування нерозривно пов'язане з функціями судового контролю та прокурорського нагляду, які зберігають свою самостійність у силу природи суб'єктів їх здійснення, важливості соціального призначення суду і прокуратури.

Література

1. Міщенко С. Г. Роль кримінальної юстиції в протидії злочинності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - К., 2011. - 19 с.
2. Юридична енциклопедія: В 6 т. - К, 2001,- Т. 3.
3. Настольная книга прокурора. - М., 2002. - 850 с.
4. Новий тлумачний словник української мови: У 3 т. - К, 2003. - Т. 2. - 926 с.
5. Додонов В. Н., Крутских В. Е. Прокуратура в России и за рубежом: Сравнительное исследование / Под ред. С. И. Герасимова. - М., 2001. - 192 с.
6. Грищенко Л. Г. Прокурорська діяльність в Україні в світлі сучасного світового дослідю. - Вінниця, 2009. - 576 с.
7. Кримінальне право України: Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. - Х., 2010. - 456 с.

The article investigates the nature and cause of criminal prosecution, known in the criminal law of foreign countries, as well as appropriateness of this legal institution in Ukraine.

Стаття посвячена дослідженню змісту і основних функцій кримінального переслідування, відомої в кримінально-процесуальному законодавстві зарубіжних країн, а також цілесобразності введення цього правового інституту в Україну.

Звірко, О.Є. Кримінальне переслідування - процесуальна функція чи правова фікція? [Текст] / О.Є. Звірко // Підприємництво, господарство і право. - 2012. - № 8. - С. 169-171.